

‘Mark Rutte mist internationaal totaal de boot’

Zijn hele werkzame leven torst **Jan Pronk** (80) het leed van de wereld op zijn schouders. Zestien jaar lang was hij minister namens de PvdA, veelal van Ontwikkelingssamenwerking. Daarna werkte hij als buitengewoon hoogleraar internationale samenwerking, totdat hij drie jaar geleden een zwaar hartinfarct kreeg. Sindsdien schrijft hij het ene na het andere boek over zijn ervaringen. Hoe kijkt hij naar de aanpak van wereldwijde problemen zoals pandemieën in deze tijden van *America First* en *China First*? ‘Ik ben erg pessimistisch, maar ik geloof nog altijd dat het anders kan.’

FOTO WERRY CRONE/HOLLANDE HOOGTE

door Nathalie Huigsloot

H

Hoe gaat het met u?

“Mijn vrouw en ik zijn gezond. Althans, wat mij betreft binnen de beperkingen sinds mijn hartinfarct drie jaar geleden. Maar ik voel me goed. Ik heb de laatste drie jaar heel veel tijd doorgebracht in de sport-schoon, en nu ik in ons tweede huis in Zwitserland zit, wandel ik veel. Ik ben er behoorlijk bovenop gekomen na die klap in 2017, maar ik kan een heleboel niet meer doen. Ik ben eenderde van mijn hartcapaciteit kwijt. Als ik anderhalf uur heb gelopen, ben ik echt goed moe. Ik kan ook nog steeds niet goed traplopen. En met een heleboel dingen ben ik gestopt. Ik vlieg niet meer en ben opgehouden met het geven van colleges. Dat zijn twee belangrijke veranderingen in mijn leven, want ik reisde de hele wereld over. Voor mij was het bezoeken van ontwikkelingslanden mijn werk en mijn leven. Dat is nu allemaal voorbij.”

De wereld heeft zich aan u aangepast. Ineens mocht niemand meer reizen of college geven.

“Dat klopt. En dat ging eigenlijk best goed. Ik kan me voorstellen dat men na corona veel meer online met elkaar gaat communiceren.”

Voelt u zich een kwetsbare oudere?

“Ik voel me wel kwetsbaar ja. Je bent natuurlijk een stuk ouder, dus mijn vrouw en ik zijn allebei erg voorzichtig. Dat kan hier ook goed, we zitten in een heel rustig, Zwitsers dorp. Ik ben hiernaartoe gegaan om mijn tachtigste verjaardag te vieren met mijn kinderen en kleinkinderen, alleen kwam daar niks van omdat corona plotse-ling uitbrak en zij hun huis niet uit mochten. Dus hebben mijn vrouw en ik het met zijn tweeën gevierd.”

Wat valt u op aan deze tijd?

“Ik denk geregeld terug aan 1992, aan de grote wereldconferentie over milieu en ontwikkeling in Rio de Janeiro. Dat was een doorbraak in het denken over de toekomst. Na het einde van de Koude Oorlog, in 1989, brak er een tijd van opluchting aan: het kan nu allemaal anders. Toen hebben we op die wereldconferentie beslist dat er eindelijk middelen besteed zouden worden aan milieu- en armoedebestrijding. Nou, dat is dus niet gebeurd.”

“Het wereldklimaatverdrag is toen bijvoorbeeld gesloten. Het was een heel mooi verdrag, en bindend. Maar tegen de tijd dat alles was uitonderhandeld, is het toch niet uitgevoerd. Het was een te zware last voor regeringen. Daarna is men opnieuw gaan praten in Parijs en werd het een niet-bindende overeenkomst. We doen ons best, werd toen de afspraak. Daarmee hebben we een heel belangrijke kans gemist. Je kunt zeggen dat wat er nu in de wereld gebeurt

te maken heeft met het laten verslonzen van de uitvoering van de beslissingen die we toen hebben genomen.

“Dus daar denk ik aan in deze tijd, aan de gemiste kansen. Waardoor er nieuwe virussen zullen blijven komen, die zich steeds sneller en gemakkelijker weten te transformeren. Die dreiging is namelijk het gevolg van de manier waarop we de wereldmarkt hebben geglobaliseerd, en dat verander je niet zomaar. Ook omdat je instituties, verdragen, en internationaal recht nodig hebt om wereldvraagstukken aan te pakken, en die hebben we allemaal ontmanteld sinds het begin van deze eeuw. In plaats van een gezamenlijke aanpak van de problemen schuiven we ze over de grens naar de ander, die we ervoor laten opdraaien. Wat vervolgens niet lukt, waarna de consequenties alsnog voor onszelf zijn.

“Dus ik ben erg pessimistisch. Al is het niet een pessimisme dat doemdenken inhoudt, ik geloof nog altijd dat het anders kan. Maar daarvoor hebben we ander beleid, ander gedrag, en andere instituties nodig.”

Veel mensen zeggen: na corona wordt het allemaal anders. Dan zullen we wel aandacht hebben voor het klimaat en ons bijverven voor een eerlijkere verdeling van rijkdom.

“Ja, er wordt weleens gezegd: je hebt een crisis nodig om tot ander beleid en ander gedrag te komen. Het is natuurlijk drama-

‘Ik ben erg pessimistisch. Maar dat houdt geen doemdenken in; ik geloof nog altijd dat het anders kan.’

atisch om dat te moeten constateren. Bovendien is het altijd maar de vraag in hoeverre een crisisgevoel een langdurige uitwerking kan hebben op ons gedrag. Dat zie je bijvoorbeeld aan de uitkomsten van de financiële crisis van 2008 en 2009. Daar hebben we beleidsmatig en gedragsmatig heel weinig lessen uit getrokken.”

Dus u denkt: die alles-woord-andersrotonde heb ik nu al een paar keer in mijn leven meegemaakt, ik geloof er niet meer in.

“Ja. Ik lees heel veel van wat er wereldwijd wordt geschreven over hoe het hierna gaat worden. Dat is alleen maar speculeren op basis van talloze veronderstellingen. Ik vind dat niet relevant. Het is belangrijker om te zeggen: hoe zou het moeten zijn, in plaats van: hoe zal het zijn? Ik hou niet zozeer van een prognose als wel van het stellen van beleidsdoelen, en het aanwijzen van instrumenten en instellingen die nodig zijn om die beleidsdoelen te halen. Want zonder duidelijke, bindende afspraken en restricties zullen goede bedoelingen toch weer wegzakken en is het makkelijk om eronderuit te komen. En dan heeft het allemaal weer weinig zin gehad.

“Je mag hopen dat we nu gezamenlijk andere doeleinden voor op de langere termijn zullen stellen en zullen kiezen voor drastischer instrumenten dan in het verleden. Maar dan moet dat beleid wel te maken hebben met gemeenschappelijke waarden, en dat zie ik nog steeds niet. Dit virus is een wereldwijde catastrofe. Het heeft te maken met transport, met de wereldeconomie zoals die door onszelf is gemaakt. Maar het zijn de mensen in de zwakste, kwetsbaarste samenlevingen die er het meest de dupe van zijn. Je moet er niet aan denken dat het virus toeslaat in de grote steden van India en Afrika, en in de vluchtelingenkampen. Maar er is geen enkele solidariteit met mensen in vluchtelingenkampen. Als je daar iets voor wil doen, stuit je op onwil, op een egoïstische solidariteit die je tamelijk wanhopig maakt. We hebben het voortdurend over ‘solidariteit’, maar in de praktijk geldt die alleen maar binnen de eigen kring. We zien nog steeds niet dat het een wereldwijd vraagstuk is, we denken vooral aan de consequenties voor onszelf. En als we het voor onszelf goed geregeld hebben, denken we dat het af is, en dan moeten de anderen het maar zelf oplossen.

“Hetzelfde zie je gebeuren in de zeer hooghartige manier waarop we binnen de EU naar de landen in het zuiden van Europa kijken. Het is tamelijk dom zoals Wopke Hoekstra zich opstelt. Het is een beetje huichelachtig, en niet de visie die je nodig

FOTO WERRY CRONE/HOLLANDE HOOGTE

‘Het is tamelijk dom zoals Wopke Hoekstra zich opstelt. Het is een beetje huichelachtig’

hebt om op langere termijn grote wereldwijde vraagstukken werkelijk aan te pakken. Dat kost geld. We denken voortdurend aan de financiële consequenties voor onszelf, zonder in de gaten te hebben dat het op onszelf terugslaat als we geen rekening houden met de zorgen van andere landen. Dat we dat niet zien, komt ook door een gebrek aan leiderschap.”

Was u, als u in Hoekstra's schoenen gestaan had, dan wel voor eurobonds geweest om Italië tegemoet te komen?

“Ja, ik ben een voorstander van de vergemeenschappelijking van schulden binnen Europa. En ik ben in ieder geval een voorstander van – en daar begon Hoekstra al

moelijk over te doen – het afstand doen van de traditionele economische voorwaarden voor toegang tot een leningenpakket, het noodfonds ESM. Als je op zo'n moment gaat eisen ‘zoek eerst maar eens uit hoe het eigenlijk komt dat je geen buffers hebt’ – dan vind ik dat een tamelijk huichelachtige manier van praten. Het betekent tegelijkertijd dat je aan mensen in Italië, Spanje en Griekenland de indruk geeft dat ze van Europa niks te verwachten hebben. Dat zorgt voor verzet tegen Europa. En het speelt mensen als de rechts-nationalistische Salvini behoorlijk in de kaart. Het heeft op lange termijn consequenties voor Europa als geheel, dus ik zou het politiek op een totaal andere manier hebben willen aanpakken.” ▶

► **Wat denkt u dat het effect hiervan op de lange termijn is?**

“Het heeft in de eerste plaats gevolgen voor de mogelijkheid van Europese samenwerking. En als Europese samenwerking verzwakt, heeft dat economische en politieke gevolgen voor Nederland, net zozeer als de brexit economische en politieke gevolgen heeft voor Nederland. Want dat kan leiden tot het fragmentariseren van samenwerking binnen Europa zelf. Het heeft ook economische consequenties. Het zijn belangrijke markten, de landen in het zuiden. Het heeft ook consequenties voor de plaats van Europa in de wereld. We mogen op dit moment van de Verenigde Staten veel minder solidariteit en samenwerking verwachten dan tot en met de periode van Obama het geval is geweest. Het land is veel meer gericht op ‘America First’. Datzelfde geldt voor China. Samenwerking met China is natuurlijk geboden, maar we moeten onszelf niet voor de gek houden. China is echt uit op ‘China First’, en dat doet men met economische en politieke instrumenten, zoals het creëren van verdeeldheid binnen andere regio’s in de wereld. Nou, wat Rusland betreft hoef ik er niet zo gek veel aan toe te voegen. Er blijft natuurlijk altijd een zekere mate van dreiging voor Europa, en dat betekent dat we als EU-landen alleen gezamenlijk het hoofd boven water kunnen houden in economische en in politieke zin. Wie samenblijft, blijft sterk. En we moeten dus niet het risico nemen dat zwakkere en kwetsbare economieën binnen Europa geleidelijk aan verder verzwakken, nog kwetsbaarder worden en zich misschien van de rest van Europa gaan afwenden. Dan houd je een sterkere kern over, maar het is een kleine kern. En die wordt veel kwetsbaarder ten opzichte van die drie andere grote polen – Rusland, de Verenigde Staten en China. Ook bij wereldwijde catastrofes, wanneer je toch met hen moet samenwerken, en je niet alleen wilt moeten accepteren wat zij er weer van vinden. Dus een sterk Europa is ook voor onszelf van groot belang.”

En dat betekent dat je niet zo kleinzielig moet doen over landen die meer uitgeven dan ze binnen krijgen, terwijl jij zelf wel braaf aan het bezuinigen bent geweest?

“Ja, en dat betekent ook dat je rekening moet houden met het feit dat een deel van de hoge kosten van die landen door ons is veroorzaakt. Al die vluchtelingen die naar Italië kwamen, en dat zijn er gigantisch veel, konden niet verder komen omdat we de grenzen binnen Europa met Italië hebben gesloten voor die vluchtelingen. Dat is een ontzettend zware last voor dat land, en

die last had veel beter gespreid kunnen worden over Europa in zijn totaliteit. Men heeft daar jaren om gevraagd. We hebben continu nee gezegd. Dezelfde Rutte die nu zo geprezen wordt, zei: laat Italië maar de last dragen van de eigen locatie. Italië zit nou eenmaal aan de zuidgrens van Europa, en daar komen die mensen het eerst aan. Dat soort opmerkingen zetten natuurlijk kwaad bloed in Italië, net als de opmerkingen van Hoekstra. Niet alleen bij de mensen die voor Salvini kiezen, maar ook bij de andere burgers. Wij worden vergeten, denken ze, wat hebben we aan Europa? Je kunt niet alleen maar zeggen dat men daar te veel geld heeft uitgegeven. Politici horen inzicht en kennis te hebben van de achtergrond van de schulden van een land om tot goede beslissingen te komen.”

‘Wij worden vergeten, denken veel Italianen, wat hebben we aan Europa?’

Angela Merkel volgde toch ook de lijn van Wopke Hoekstra?

“Ja, het gaat ook niet alleen om Nederland, het gaat ook om Duitsland. Maar Duitsland draait eerder om, men is tot meer bereid. Ik zou als Nederland dan toch eerder Duitsland volgen in plaats van het voortouw te nemen voor een harde opstelling.

“In de vluchtelingencrisis van een aantal jaren geleden deed Angela Merkel de bekende uitspraak: ‘wir schaffen das’. Dat was niet een gemakzuchtige opmerking, maar het was bedoeld als een opdracht aan zichzelf en aan de bevolking. Het heeft veel

verzet opgeroepen in Duitsland. Ik had gehoopt dat Rutte en de Franse president Hollande toen publiekelijk tegen Merkel hadden gezegd: ‘wir schaffen das zusammen’. Dan had het een veel minder grote terugslag gegeven binnen Duitsland zelf. Want ook Duitsland stond op dat moment ineens op zichzelf. Dus ook toen hebben we weer alleen naar binnen gekeken. We zijn continu bezig om die mogelijkheid van solidariteit, die natuurlijk wat kost, te missen. We verknoeien die kans iedere keer weer, en daardoor verzwakken we als Europa, zowel van binnen als naar buiten toe.”

Is dat niet een dierlijke reflex die nooit zal veranderen, omdat we kortetermijndenkers zijn en ons vooral zorgen maken om ons eigen hachje?

“Ik vrees dat dat het geval is. Ik kan dat mensen natuurlijk ook niet kwalijk nemen. We zullen altijd denken: wat zijn de gevolgen voor mij? Voor mijn gezin en voor mijn familie? Je kunt het mensen ook niet kwalijk nemen dat ze bang zijn dat er te veel vluchtelingen binnenkomen. Dat ze denken: wat heeft dat voor gevolgen voor mijn huisvestingsmogelijkheden? Dus daar moeten twee dingen tegenovergesteld worden. Enerzijds is het een kwestie van leiders die vooruit willen denken, en die zich niet alleen maar achter het *gesundes Volksempfinden* willen opstellen. Die overduidelijk maken dat we stappen vooruit gaat zetten in de richting van solidariteit met anderen, nu en in de toekomst, dus ook met de mensen die nog niet geboren zijn. Anderzijds dat je de lasten daarvan echt eerlijk zult verdelen binnen je samenleving, dat de zwakste personen daar niet de dupe van zijn, maar dat de mensen die in economisch opzicht bevoorrecht zijn de zwaarste lasten zullen dragen.

“Ik was altijd zeer onder de indruk van Joop den Uyl. Na de oliecrisis waren we bezig met een verandering van de energiepolitiek, die ook consequenties had voor de gasprijs. In die tijd zaten we altijd tot diep in de nacht te vergaderen. Op een gegeven moment was het half vier ’s nachts en we kwamen er maar niet uit. Het voorstel van Lubbers – op dat moment minister van Economische Zaken – was om die prijs te verhogen; dat lag ook zeer voor de hand. Maar Den Uyl wilde er niet aan. Hij zei, en dat is me altijd bijgebleven: denk nou eens aan die alleenstaande bijstandsmoeder, die vierhoog achter ergens in Groningen woont. Kan die het aan? Kan die dat dragen? Nee. Dus daarom wil ik het niet. En dat was niet alleen maar een incident. Je moet altijd de zwaksten uit de samenleving als

referentiekader nemen voor je beleid, leerde ik. En dat is voor mij altijd een belangrijke richtlijn gebleven.”

Ook internationaal?

“Ja, ook internationaal is die andere, eerlijke verdeling een voorwaarde. Daarom kun je niet volstaan met een goede leider zijn binnen eigen land, maar zul je tegelijkertijd een visie moeten uitdragen over de situatie buiten je eigen land.

“Een leider zoals Rutte denkt in wezen nationalistisch. Dat draagt hij ook uit door ostentatief met een biografie van Chopin onder zijn arm naar de EU-top te gaan, waarmee hij wilde zeggen: ik ga niet proberen te komen tot een compromis. (Door Merkel werd dit gekwalificeerd als ‘kinderlijk’, door Macron als ‘stuitend’ en door voorzitter van de Europese Raad Michel als ‘arrogantie’ – red.) Daarmee wil hij bij de eigen achterban de indruk te wekken een sterke leider te zijn die wel voor hen zal zorgen, maar op die manier mist hij internationaal de boot totaal. En dat slaat op ons allemaal terug.

“Ik geloof dat Nederland zich in de tijd van Kok en Lubbers heel anders had opgesteld jegens Italië. Zij dachten veel internationaler dan de Nederlandse politici na 2002, en daar voelde ik me zeer bij thuis.

“Wij hebben die wereldsamenleving zelf geglobaliseerd, we hebben zelf allerlei landen erbij gehaald, we hebben ze zelf gekoloniseerd. Dan vind ik dat de waarden die je goed acht voor je eigen samenleving ook voor hen horen te gelden. Maar helaas wordt dat uitgangspunt momenteel met voeten getreden. Niet alleen door ons, maar door de meeste landen en leiders in de wereld, en dat maakt me tamelijk pessimistisch. Ook omdat we elkaar wereldwijd dus hard nodig hebben om de dreiging van nieuwe virussen tegen te gaan.”

Volgens bioloog Midas Dekkers is de enige echte oplossing van het virusprobleem de anticonceptiepill. Want een ongeremde bevolkingsgroei leidt nu eenmaal tot pandemieën. We zijn simpelweg met te veel. En waar te veel mensen worden geboren, moeten genoeg mensen sterven. Zo zit de natuur in elkaar. Zijn er te veel muizen, dan neemt het aantal uilen toe. Zijn er te veel mensen, dan stijgt het aantal vijanden van de mens. Bij gebrek aan leeuwen en beren zijn dat vooral ziektekiemen.

“Ja, en de beste manier om het aantal kinderen per moeder terug te dringen is door ze meer welvaart te verschaffen. We zien dat de fertiliteit geleidelijk afneemt in de gebieden in Afrika waar wat meer welvaart ontstaat. Dus het creëren van meer gelijke welvaart over de hele wereld zal een

‘Leiders moeten vooruitdenken en zich niet alleen maar achter het gesundes Volksempfinden willen opstellen.’

heel belangrijke factor zijn in de teruggang van het aantal mensen in de wereld. En dat is dus ook in ons eigen belang. Want met voorlichting red je het niet, dat is keer op keer bewezen. Dat is mijn eerste opmerking, als ontwikkelingseconoom, en mijn tweede opmerking, als milieueconoom: het gaat niet alleen om het aantal mensen, het gaat ook om de consumptie per persoon. De ecologische voetafdruk van mensen die behoren tot de middenklasse en daarboven is tientallen malen groter dan de voetafdruk van de zwakste bevolkingsgroepen. Dus als je de natuur werkelijk meer met rust wil laten, zul je je materiële consumptie ook moeten verlagen. Ook weer uit eigenbelang.”

Denkt u dat Rutte zou kunnen veranderen? Er wordt veel geroepen dat hij door corona beseft hoe belangrijk een sterke publieke sector is, maar hij heeft natuurlijk een achterban van vrijemarktdenkers.

“Het kan. Het kan. Soms zie je leiders ineens veranderen. Het is vaker in de wereld voorgekomen dat harde politici plotseling in staat waren om vrede te maken. De Egyptische president Sadat, die in 1973 nog oorlog met Israël had gevoerd, baarde in 1977 opzien door naar het land van zijn vijand te vliegen om daar de olijftak aan te bieden. Twee jaar later was het vrede. Niemand had gedacht dat Sadat daartoe

bereid en in staat was, maar hij deed het wel. Vanuit een harde opstelling kwam hij plotseling tot de conclusie: het moet anders. Leiders en politici kunnen veranderen. Soms word je verrast doordat mensen daartoe in staat zijn. Dus het kan wel. En je mag hopen dat dat nu ook gebeurt. Dat leiders zich in deze crisissituatie niet gaan verharden, maar juist gaan verzachten.”

In uw onlangs verschenen boek Suriname – Van wingewest tot natiestaat vertelt u over Nederlandse staatsgeheimen over Suriname. Het gaat om geheime staatsdocumenten die gaan over de vraag of Nederland betrokken was bij de in 1980 gepleegde coup in Suriname. Mark Rutte heeft besloten dat die geheime documenten pas in 2060 openbaar gemaakt mogen worden. Denkt u dat er nu ook dingen door de regering geheim worden gehouden? Of is dat complotdenkerij?

“Ik geloof dat het er in de Nederlandse politiek over het algemeen best integer aan toegaat. Ik ben geen complotdenker. Bepaald niet. Ik heb zelf ook te veel van binnenuit meegeroken aan de besluitvorming om een complotdenker te zijn. Tegelijkertijd, er zijn complotten. Als je kijkt naar de manier waarop Amerika is omgegaan met zijn eigen macht in de wereld, en niet is teruggedeeind voor moord op leiders in andere landen, dan waren dat complotten. En dat gaat nog steeds door. Er zijn machtscomplotten en niet alleen maar van de kant van Amerika, ook van de kant van de Russen. De manier waarop de Russen met hun geheime dienst bezig zijn om andere samenlevingen te destabiliseren, en daarbij niet terugdeinzen voor het ombrengen van mensen die zij als dissident beschouwen, is een vorm van complotpraktijk. Maar ik geloof niet dat er achter iets als 5G of een coronavaccin een politiek of economisch belang van bepaalde machten zit. Dat vind ik een beetje een domme manier van denken.”

Journalist Ton F. van Dijk vertelde vorige maand in HP/De Tijd dat hij onderzoek had gedaan naar de ontvoering van Gerrit Jan Heijn. Toen die zaak vastzat, overwoog de regering om naar buiten te brengen dat er ook een ander familielid was ontvoerd, in de hoop dat de ontvoerders in beweging zouden komen. “De overheid is bereid te liegen om een bepaald doel te bereiken,” zei hij.

“O, er wordt gelogen. Er wordt gelogen. Als je niet de volledige waarheid vertelt, lieg je ook. Dat doe je soms op goede gronden, maar je moet niet de overheid, iedere minister, en iedere topambtenaar op hun blauwe ogen vertrouwen. Geenszins, er wordt gelogen. Voor mij is dat altijd een belangrijk argument geweest om

► voorstander te zijn van openbare besluitvorming. Waarom gaat de deur altijd dicht als de fractie gaat vergaderen? Waarom wordt de onderhandeling over het regeerakkoord niet openbaar? Je kunt onderhandelaars bij elkaar zetten in een kamer en er een camera op zetten.”

U bent van huis uit econoom. Denkt u dat we een economische recessie nog kunnen afwenden, of komen we hoe dan ook de komende vijf jaar in heel ander vaarwater terecht?

“We zullen stappen terug moeten zetten. Het wordt minder. Voor mij is dat niet zo moeilijk, ook al zal ik meer belasting en meer sociale verzekeringspremies moeten betalen en een lager pensioen krijgen, het is niet anders. Bepaalde dingen kunnen niet meer, maar voor anderen is het veel en veel en veel erger. Hoe erg hangt natuurlijk af van wanneer er een vaccin is. Je mag hopen dat dat er aan het eind van het jaar is. Hier in Zwitserland zeggen ze dat ze al een vaccin hebben gevonden dat in oktober beschikbaar zou kunnen zijn. In het Nederlandse nieuws is dat volgens mij nog niet opgepikt. Maar we zullen ons hoe dan ook op een veranderde samenleving moeten gaan instellen. Waarin communicatie veel meer via beeldbellen zal gaan, we op een andere manier zullen werken en op een andere manier amusement zoeken. Misschien kunnen we niet meer met z'n allen naar voetbalwedstrijden. Daar moet je rekening mee houden. Misschien komt er langzamerhand ook een einde aan al die grote festivals. Is het erg? Nou, misschien. Voor sommigen. Maar daar kan een andere manier van gelukkig leven voor in de plaats komen, dat verzinnen we wel weer. Voor oudere mensen zoals ik betekent dat dat ze nog meer boeken gaan lezen. Maar het kan wellicht ook op een andere manier. Die creativiteit is er wel.”

U heeft ontzettend veel gezien in uw leven. In Rwanda zag u een rivier met daarin een eideloze stroom van lichamen, sommige onthoofd. Ook die van kinderen. Heeft u daardoor het idee dat corona uiteindelijk maar een peanuits-crisis is die we aan het meemaken zijn?

“Het is zeker geen peanuits. Het is een onderdeel van het type crisis dat te maken heeft met de relatie tussen mens, economie en natuur, en die dreiging is niet afgenomen, die neemt eerder toe. Bovendien hebben we het ergste nog niet gezien. Het ergste in Europa is niet zo erg als bijvoorbeeld in Amerika, want daar is de situatie door de gebrekkige toegang tot de gezondheidszorg veel en veel erger dan hier.”

Na uw hartinfarct zei u dat uw verjaardag voortaan niet meer op uw geboortedag 16 maart was, maar op 16 mei. De dag dat u uit coma ontwaakte na zes keer gereanimeerd te zijn, en opnieuw kon beginnen.

“Ja, ik ben voor mijn gevoel echt opnieuw begonnen. Het is zo'n ingrijpende gebeurtenis geweest, het was echt kantje boord.

“Het gekke is dat ik me, toen ik op het grasveldje lag voordat ik de traumahelikopter in ging, gereanimeerd moest worden en dacht dat ik doodging, me helemaal overgaf aan de artsen. Doe maar, dit is het einde, dacht ik. En dan word je twee dagen later wakker uit een coma. Sinds die 16de mei ben ik me heel erg bewust van het feit dat ik leef. Ik heb een permanent gevoel van dankbaarheid, terwijl vroeger alles vanzelfsprekend was. Achteraf denk ik: dat ik dat zo heb mogen meemaken, was misschien ook wel een voorrecht. Ik heb altijd ontzettend veel geluk gevonden in mijn werk; mijn werk was mijn hobby. Maar nu ik dat niet meer kan, heb ik iets anders gevonden: schrijven, schrijven, schrijven. Dat vind ik ook buitengewoon prettig om te doen. Dus ik ben niet ongelukkig, zeker niet. Ik sta iedere dag op een andere manier op dan vroeger. Vroeger dacht ik bij het

‘Sinds de aanval op de Twin Towers is het: America First, oorlog mag weer en we gaan weer met kernwapens spelen.’

ontwaken: hé, aan de slag. Nu denk ik: hè, blij dat ik er weer ben. En dat ik weer een dag aan mijn leven mag toevoegen. Ik heb de afgelopen jaren – nadat ik voor de poorten van de hel ben weggesleept – erbij gekregen, en dat is een voorrecht. Dat gevoel kan me elke dag weer blij en gelukkig maken.”

Nu alleen nog hopen dat de wereld, net als u, een wedergeboorte meemaakt...

“Het kan. In 1945 hebben we ook gezegd: nu niet meer die ongelukken, nu niet meer falen. En dat is toen een poosje redelijk gegaan. Met vallen en opstaan, het ging niet allemaal goed, maar er was vooruitgang. Dat voornemen is alleen na de aanval op de Twin Towers en de aanval op Irak plotseling verkruid. We streefden niet meer naar een beter klimaat, niet meer naar diversiteit; nee, America First, oorlog mag weer en we gaan weer met kernwapens spelen. Stap voor stap zijn we overal, op alle terreinen, grootscheeps gaan falen. En daar ondervinden we nu de consequenties van.

“Heel veel leiders in de wereld zien mensen niet meer als mensen. Kijk naar Amerika. Trump ziet mensen niet als mensen. Dat is een gigantische verandering ten opzichte van de manier waarop Obama over mensen sprak. Hoe Trump naar mensen kijkt, lijkt een beetje op de film *The Third Man* van Orson Welles, waarbij de hoofdpersoon de toren op gaat als Wenen is vernietigd, en je al die mensen ziet krielen op het plein. Die afstand tot mensen werkt vervreemdend, mensen worden minder waard. Ze zijn klein, het zijn net mieren. En we moeten erg oppassen dat dat niet ook in Europa gebeurt. Je ziet momenteel ook Nederlandse politici vluchtelingen beschouwen als kostenpost, als mieren waarbij je moet zorgen dat ze niet hiernaartoe kruipen. We praten over een stroom, maar mensen zijn geen stroom. Dus het taalgebruik dat vaak wordt gehanteerd, is alleen al zo denigrerend en ontmenselijkend.

“Ik geloof dat velen nu hopen dat het nieuwe normaal identiek is aan het oude normaal. Maar dat kan niet. De Club van Rome heeft zich niet vergist toen ze ons waarschuwde voor onze schaalvergroting. Maar iedere keer denken we: het valt wel mee. Het zal onze tijd wel duren en we gooien de lasten over onze eigen grenzen heen naar anderen. Daar kunnen we nog een poosje mee doorgaan. Maar op een gegeven moment keert de wal het schip. En je moet voorkomen dat de wal het schip keert. Je moet zorgen dat het schip een andere koers gaat varen, zodat er geen ongelukken meer gebeuren.”

FOTO WERRY CRONE/HOLLANDE HOOGTE

